

УДК 378.14

Корсун Ю.О.
Вінницький національний
технічний університет

ПОНЯТТЯ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОСВІДОМОСТІ ТА ЇЇ ЗНАЧУЩІСТЬ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ЯК ФАХІВЦЯ

У статті розглядається поняття професійної самосвідомості, її основні компоненти та її значущість для самореалізації і професійного саморозвитку. Автор розкриває суть професійної самосвідомості, характеризує умови, які мають переважати в процесі підготовки майбутніх фахівців. Описується також поняття самосвідомості в цілому та її форми.

Ключові слова: самосвідомість, професійна самосвідомість, професія, особистість, професіонал.

Корсун Ю.О. Понятие профессионального самосознания и его значение для реализации личности как специалиста. В статье рассматривается понятие профессионального самосознания, его основные компоненты и его значимость для самореализации и профессионального саморазвития. Автор раскрывает суть профессионального самосознания, условия, которые должны преобладать в процессе подготовки будущих специалистов. Описывается также понятие самосознания в целом и его формы.

Ключевые слова: самосознание, профессиональное самосознание, профессия, личность, профессионал.

Korsun J. The notion of self-consciousness and its significance for the realization of personality as a specialist. The paper considers the concept of professional consciousness, its basic components and significance for self-realization and professional self-development. The author highlights the essence of professional consciousness, tells about the conditions which must prevail in the process of education of future specialists. The term consciousness and its forms are also described.

Key words: consciousness, professional consciousness, profession, personality, professional.

Сучасний стан розвитку суспільства обумовлює необхідність вирішення педагогікою як наукою складних завдань, розв'язання яких впливатиме на соціальне й зокрема професійне буття людини. Тому важливого значення набуває застосування особистісного підходу щодо формування рис фахівця-професіонала, розвитку його професійної самосвідомості. Сьогодні усвідомлення молоддю вимог, що пред'являються професією, та вміння співвідносити їх з особливостями своєї особистості розглядається як одна з необхідних умов, що сприяє активному ставленню до вибору професії, побудови професійних планів, впевненості в правильності обраного шляху, а також професійному самовдосконаленню та самовихованню.

Для того, щоб розкрити поняття професійної самосвідомості, доцільно було б спершу пояснити

термін «самосвідомість». Вважається, що самосвідомість – це рефлекторна (відображувальна) свідомість, за допомогою якої особа конкретно усвідомлює себе у своїх власних розумових діях і станах. Самосвідомість є усвідомленням особою самої себе на відміну від інших – інших суб'єктів і світу взагалі. Прояви самосвідомості відрізняються різноманітними формами:

1) когнітивний аспект психічної діяльності людини виявляється в самовідчуттях, самоаналізі, самооцінці;

2) афективний аспект – у скромності, самолюбстві;

3) регулятивний аспект – у самоконтролі, самодисципліні та інших властивостях.

З психологічної точки зору самосвідомість розуміють як психічне явище, усвідомлення людиною себе в якості субекта діяльності, в результаті якої уявлення людини про саму себе складаються в мислений образ Я. Психологи часто розрізняють два види самосвідомості: особисту й громадську. Особиста самосвідомість є схильністю розглядати внутрішньо самого себе і свої відчуття. Громадська самосвідомість є усвідомленням себе з точки зору інших.

У рамках соціальних наук також використовують терміни «національна самосвідомість», «етнічна самосвідомість», «класова самосвідомість», що означають усвідомлення членами групи наявності цієї групи, її особливостей і цілей у суспільному світі [5].

З перших днів життя людина не може сприймати себе як цілісне Я, її самосвідомість формується поступово, і періодом підвищеної самосвідомості є саме юність, коли людина вже здатна робити обдумані вчинки й приймати виважені рішення. Саме в цей період постає питання про вибір професії і самореалізацію в подальшому житті.

Варто зазначити, що дослідження професійної самосвідомості, зазвичай, розгортається у напрямі з'ясування ставлення суб'єкта до професійної діяльності як такої. Однак за такого підходу бракує розгорнутого аналізу специфіки самосвідомості у фахівців конкретних галузей, а також у молодих людей, що оволодівають відповідними професіями. Формою прояву професійної самосвідомості молоді є переважно усвідомлення своєї соціальної позиції, своїх інтересів, нахилів, здібностей, характерних особливостей, рівня загальної та спеціальної готовності. При цьому усвідомлення своїх психічних особливостей нерозривно пов'язано з певним ставленням до себе, із самооцінкою. Саме тому першочергову увагу при підготовці майбутніх фахівців треба приділяти якостям, які мають бути домінуючими в майбутній діяльності фахівців і які реально є у кожного з них.

Вивчення літературних джерел свідчить про посилення інтересу багатьох науковців до проблеми формування професійної самосвідомості. Так, наприклад, А. Маркова [1] визначає професійну самосвідомість як комплекс уявлень людини про себе як професіонала. Професійна самосвідомість є

динамічним утворенням, яке розвивається, змінюється і розширюється та опирається на професійну самооцінку: потенційну (Я як професіонал завтра), ретроспективну (Я як професіонал у минулому), актуальну (Я як професіонал сьогодні) та ідеальну (Я як професіонал у майбутньому). На думку А. Маркової, якщо актуальна оцінка вище ретроспективної, а ідеальна вище актуальної, то це свідчить про ріст професійної самосвідомості.

За Л. Мітіною [2], професійна самосвідомість будується на основі самосвідомості особистості у цілому і за своєю структурою є взаємодоповнюючим поєднанням трьох підструктур: когнітивної, афективної і поведінкової.

Когнітивна підструктура забезпечує усвідомлення себе особою в якості належної певній системі професійної діяльності. У процесі створення власного уявлення про себе – в різних професійних ситуаціях, з урахуванням відгуків і думок колег – складається стійка "Я-концепція" спеціаліста, що надає або не надає йому почуття професійної гідності й упевненості в собі.

Афективна підструктура розкривається в емоційно насиченому оцінюванні спеціалістом власних здібностей (актуальна самооцінка), минулих (ретроспективна самооцінка) і майбутніх досягнень (потенційна самооцінка), а також в уявленні про те, як його оцінюють інші спеціалісти (рефлексивна самооцінка).

Поведінкова підструктура реалізується у цілеспрямованих діях, спрямованих на досягнення професійних інтересів. Ці інтереси можуть визначатися як середовищем, так і самим суб'єктом. Ступені їхньої об'єктивності, актуальності й відповідності соціальним вимогам позначаються на самоусвідомленні.

О. Москаленко [3] і А. Деркач [4] виділяють такі функціональні структурні компоненти професійної самосвідомості: когнітивний (що реалізується у самопізнанні), мотиваційний (реалізується у самоактуалізації), емоційний (реалізується у саморозумінні), операційний (реалізується у саморегуляції).

У великій кількості досліджень одним з ведучих компонентів структури професійної самосвідомості є її залежність від професійного самовизначення. При аналізі цього феномену в цілому виділяють три підходи:

1) сутність першого підходу полягає в тому, що самовизначення розглядається як істотний і невід'ємний компонент індивідуального професійного становлення, тобто вибір професії є показником того, що процес самовизначення переходить в нову стадію свого розвитку;

2) другий підхід виділяє в якості одного з головних показників морально-психологічної зрілості особистості здатність працювати заради майбутнього. Відповідно до цього підходу, найважливішим аспектом становлення «Я» є формування життєвих планів особистості;

3) при третьому підході у вивченні професійного самовизначення розглядаються етапи цього процесу, пов'язані зі змінами професійно-орієнтованих відносин та індивідуально-психологічних особливостей особистості.

За своїм змістом професійна самосвідомість специфічніша за самосвідомість в цілому і тому визначається особливостями саме професійної діяльності.

Важливою функцією професійної самосвідомості виступає системоутворення, тобто інтегрування низки компонентів особистості у процесі її функціонування та розвитку. Суттєвим аспектом професійної самосвідомості є образ результату діяльності, до якого спрямовується особистість. Потреба у наближенні до цього образу (певного ідеалу діяльності) й аналіз відповідних дій, пошук засобів, які уможливають (або ускладнюють) цей процес, впливають на успішність формування професійної свідомості.

Суттєвими психологічними факторами, що впливають на досягнення соціально прийнятного рівня професійної самосвідомості особистості, є:

1) об'єктивні, що зумовлюються діяльністю людини у певному середовищі. Ці фактори актуалізують досягнення значущих для системи, у якій перебуває суб'єкт, результатів;

2) суб'єктивні, що зумовлюються особистісними передумовами, – мотивація, спрямованість, здібності, креативність. Особливості їхнього прояву можуть як сприяти, так і ускладнювати набуття професіоналізму, що у свою чергу позначатиметься на особливостях професійної самосвідомості;

3) об'єктивно-суб'єктивні, пов'язані з особливостями організації професіонального середовища.

На думку деяких вчених, загальними психологічними факторами формування професійної самосвідомості є належні рівні саморегуляції, розвинутість образної сфери, уміння приймати рішення та комунікативні уміння.

Ще одна група науковців зосереджує увагу на процесуальному аспекті професійної самосвідомості, наголошуючи на тому, що остання функціонує у діалогічній формі розмови із собою, що не завжди усвідомлюється. Тому професійна самосвідомість формується на базі співвіднесення образу професії з «Я-концепцією» на певному шаблі розвитку особистості під впливом способу життя, який вимагає від людини самоконтролю і рефлексії власних дій, прийняття відповідальності за них. Еталоном професійної самосвідомості стає персоніфікований образ професії або узагальнений образ професіонала [6].

Приділяючи увагу зв'язку професійної самосвідомості та професійної ідентичності, потрібно зазначити, що професійна самосвідомість структурується через усвідомлення власної належності до професійної спільноти. Відбувається визначення «Я» шляхом зіставлення його

відповідності професійним еталонам і професійним ролям.

У дослідженнях успішності трудової діяльності виявлено, що фахівцям з високим рівнем продуктивності притаманні адекватна самооцінка, чутливість до своїх вад, вміння аналізувати і узагальнювати результати професійної діяльності, розкривати причини успіхів і невдач.

Враховуючи стрімкі зміни в професійній сфері, переважна кількість дослідників продовжує вивчати якості, необхідні для майбутньої професійної діяльності, ступінь їх представлення та особливості самооцінки у студентської молоді, але вже в нових умовах соціально-політичного, економічного розвитку суспільства. Також необхідно приділити увагу власне спеціалізації, адже вибір професії має бути обдуманим та впевненим.

Надзвичайно важливою для розвитку професійно необхідних якостей є орієнтація процесу підготовки на максимальне наближення навчання до вимог діяльності. Тому серед необхідних умов, що стимулюють розвиток професійної самосвідомості, слід зазначити такі:

1) використання колективних форм пізнавальної діяльності, рольових завдань, у яких завдяки груповій аперцепції здійснюється активне засвоєння необхідних професійних еталонів;

2) формування установки особистості на самовиховання та врахування своїх індивідуально-психологічних якостей у процесі виконання навчально-практичних завдань, сприйняття себе як суб'єкта діяльності;

3) організація оціночної діяльності студентів (самооцінка й групова оцінка професійно важливих якостей).

Добре відомо, що від того, наскільки сформована в людини професійна самосвідомість, залежить вся її професійна діяльність і те, якої якості буде виконана нею робота. Адже праця займає в житті людини одне з найважливіших місць. Вона є не лише засобом існування, але й способом пізнання навколишнього світу, умовою розвитку особистості. В цілому праця виступає як засіб і спосіб самовдосконалення, самореалізації та самоствердження людини. Добре відомо, що вдало обрана професія і робота за спеціальністю, що приносить задоволення, позитивно впливає на емоційний стан і самопочуття людини, підвищує її самоповагу і позитивне ставлення до себе. Адекватність вибору і рівень засвоєння професії впливає на загальну якість життя.

Розвиток особистості проходить у процесі успішної професійної діяльності, а навчання та робота за спеціальністю є сферою формування професійної самосвідомості. Рівень можливостей для реалізації своїх інтересів, здібностей, якостей особистості в професійних ситуаціях є показником того, наскільки людина задоволена своєю роботою. Багаточисленні дослідження показують, що ті, хто самостійно, абсолютно свідомо, на основі сформованої системи відносин і цінностей, виходячи з соціальних вимог,

обирають професію, швидше й легше адаптуються до умов роботи, є більш задоволеними своєю діяльністю.

Отже, підбиваючи підсумки усього вищесказаного, можна стверджувати, що професійна самосвідомість є важливою складовою процесу підготовки майбутніх спеціалістів та невід'ємною складовою реалізації особистості як фахівця-спеціаліста.

ЛІТЕРАТУРА

1. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К. Маркова. – М.: Знание, 1996. – 308с.
2. Митина Л. М. Психология труда и профессионального развития учителя / Л. М. Митина. – М.: Академия, 2004. – 320 с.
3. Москаленко О. В. Развитие профессионального самосознания государственных служащих / О. В. Москаленко. – М.: РАГС, 2004. – 37с.
4. Развитие профессионализма преподавателей высшей школы: [учебн. пособ. / под ред. А.А. Деркача]. – М.:РАГС, 2005. – 386с.
5. Самосвідомість. – Режим доступу: www.uk.wikipedia.org
6. Blackmore S. Consciousness: A Very Short Introduction / S.Blackmore. – USA.: Oxford Univ. Press, 2005. – 146 p.
7. Consciousness. – Режим доступу: <http://plato.stanford.edu/entries/consciousness/>

УДК 316.472.4

Ахмад І.М.
Національний технічний
університет України «КПІ»

ОСОБЛИВОСТІ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ ВИКЛАДАЧІВ

У статті розглянуто різні підходи до вивчення структури культури професійного спілкування викладачів. У статті детально проаналізовано основні компоненти культури, а саме: «перцептивний», «комунікативний», «інтерактивний».

Ключові слова: перцептивність, комунікативність, інтерактивність.

Ахмад І.М. Особенности культуры профессионального общения преподавателей. В статье рассматриваются разные подходы к изучению структуры культуры профессионального общения преподавателей. В статье детально проанализированы основные компоненты культуры, а именно: «перцептивный», «коммуникативный», «интерактивный».

Ключевые слова: перцептивность, коммуникативность, интерактивность.

Ahmad I. Despecial features of professional communication teacher's cultures. In the article are considered various approaches of professional culture structure studying of teacher's communications.

Key words: perceptor, communicative, interactive.

Що таке культура? Це слово перекладається з латини, як вирощування, виховання, освіта, розвиток, шанування й означає історично визначений рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини. Кожна епоха розвитку людства